

М К В Л И Ш

р 1116(2=4к)
К К90

КОММУНА
В СТЕПАХ

Д В О В · Л И М

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр РкШб(2-4д). К90 Інв.№ 2625834Автор Кушні М.Назва Колуна в стінах.Місце, рік видання Х.: К., 1932.Кіл-ть стор. 86, [1]с.

-\\- окр. листів _____

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

Том _____ частина _____ вип _____

Конволют _____

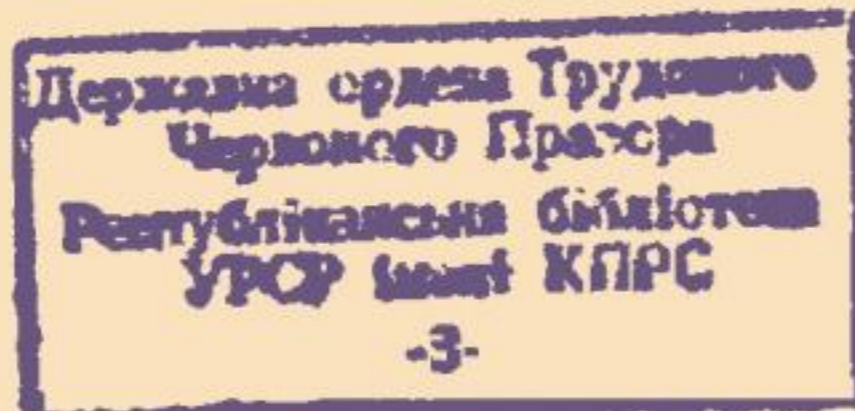
Примітка:

19.09.2002.Мелл-

М. КУЛІШ

КОМУНА В СТЕПАХ

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО
ХАРКІВ 1932 КИЇВ

Обкладинка *Б. Білопольською.*

ДІЯ ПЕРША

II

1

Опівночі Дід Касян, сторожу комуні, вертався в обходу. Звичка була у старого з самим собою розмовляти, навіть сперечатися. Отож і тепер гомонів:

— Либонь ночі прибавилось?.. А ти ж думав,— скоро осінь! Он і гуси на яру, і косарі¹ зійшли.. Може сядеш, старий, відпочинеш? А сяду, хіба що... (сів на перелазі). Може й покуняеш трошки? Ой, ні! Бо як тільки закуняю, дак, не повіриш, третю ніч хазяїн верзеться. Немов ходить отак по комуні, огинається, роздивляється.. Та то ж сон! А як не сон?.. Та сон, Касяне, бо де вже тому хазяїнові взятися, коли п'ятий рік, як утік із хутора, подався за білими. П'ятий рік, гей!.. (замислився, звісивсь сонним вусом. Підвів очі) Ти диви, ізнов верзеться!..

2

Од баштану кралася постать. Стала, обдивилась, тихо пішла до саду. Дід очі протер:

— Та невже це справді?.. Гей! (постать стала). Хто там ходить? (постать завмерла). А ходіть сюди!

¹ Косарі — сузір'я Оріон.

3

Йди, кажу, бо на сполох вдарю! Ти диви — іде! Ха-зяїні! Та ще й живий, справжній, Вишневий!.. Еге-е, так це був не сон...

Підійшов Вишневий. Картузиком прикрив серце. Тихо мовив:

— Не впізнали, діду?.. Це я.

Дід Касян

— Та як не впізнати! Тільки зразу не йняв віри, думав, що це сон.

Вишневий

— Сон, кажете?

Дід Касян

— Еге ж. Ще й подумав — сон який поганий.

Вишневий

— А я теж, як побачив свого хутора, подумав — немов сон, поганий сон: млин стоїть, хати не мазані, бур'яни кругом...

Дід Касян

(перебив)

— Де ті бур'яни?

Вишневий

— У мене був квітник, а тепер там що?

Дід Касян

— Картопля. А хати помазані аж двічі.

Вишневий

— Чого ж вони темні та смутні такі?

Дід Касян

— Темно дивитесь на них, от вони і темні... Та ви що, прийшли свій хутір одбирати? То чому вночі?

Вишневий

(сумно)

— Темні й сумні. Отут мак у мене ріс і нагідки... Що ви тут наробили, хлопці, ой, що наробили! У мене було хутір аж пахкотів, як квітка серед степу бринів, а тепер... Гляну, погляну — все чисто не те, не так стоїть, не так росте, не так цвіте (аж скрикнув од болю й суму). Це ж не мій хутір, діду Касяне, га!

Дід

(тонко посміхнувся)

— А нуда ж не ваш.

Вишневий

— Та ні!.. Що ви з його зробили, питаю?

Дід Касян

— Комуна зробили та й живем собі. Комуною живем.

Вишневий

— Не хочете зрозуміти.

Дід Касян

— Та як же вас і зрозуміти! Де б прийти, провідати нас удень і на хутір на наш, на комуна, вдень подивитися, а ви вночі вештаєтесь.

Вишневий

— Серце болить, діду! Пече, горить воно.

Дід Касян

— То з таким серцем не можна й приходити. Не можна з таким серцем.

Вишневий

— Хіба не можна? Подивитись на рідную землю не можна?

Дід Касян

— З таким серцем, що горить, небезпечно. Тепер літо, все стоїть сухе, як порох, ще й до того ніч. (Ударив у стукачку).

Вишневий, як од гармати здригнувсь. Заблагав:

— Не треба! Ось перестаньте! По-дурному боїтесь, діду Касяне.

Дід
(суворо)

— Чого прийшов? По що?

Вишневий

— Не сам прийшов — журба привела.

Дід

— Удень приходьте!

Вишневий

— Удень, діду, люди побачать, сміятимуться, глузуватимуть, як оце й ви зараз. Дак я вночі. Третю ніч походжаю кругом, стережу. Та ще й як стережу, гей! Ви ходите та в стукачку, а я в серце б'ю, каталаю в серце, діду! Ви сядете та й закуняете, а я й оком не зморгнуся — дивлюся. Ви уранці спати, а я ген туди в степи, щоб ніхто й не бачив. Жду вечора, щоб іще раз побачити, поглянути на рідную землю. П'ять років не бачив, — ви ж знаєте. Служили ж у мене.

Дід

— А знаю.

Вишневий

— Служили. Теж за сторожа були, пам'ятаєте?

Дід

— А як же. Удень, кажу, приходьте!

Вишневий

— Не багато ж розжились од революції!

Дід

— Як саме?

Вишневий

— Були в сторожах і тепер за сторожа. Не все одно?

Дід

— А не все одно.

Вишневий

— Хіба, діду?

Дід

— Як кого стерегти — не все одно. То я вас стеріг...

Вишневий

— А тепер?

Дід

— А тепер нас *(осміхнувся дід та аж в стучачку вдарив)*.

Вишневий

(знов заблагав)

— Не стукайте! Ось заждіть!

Дід

— Ну от ще, стану я ждати!

Вишневий

— Хвилинку заждіть! Я зараз піду. А вас прошу нікому не кажіть, що приходив уночі. Не через те що боюся. Ні! Ніякої шкоди не хотів я тут заподіяти. Стерігся й на соломинку наступити. Журба, кажу, водила. Чувте, діду? Журба!

Дід Касян
(не дивлячись)

— У вас журба, у нас тепер робота. Йдіть собі!

Вишневий
(одійшовши трохи)

— А собаки мене впізнали. Правда, не всі. Свої впізнали. Лащились, лащились... (випер сльози). А де поділася Вутла? Здохла, чи може вбили? Де Вутла питаю?..

Дід

(насунув шапку. Вдарив у стукачку що в сили.
Хрипко загукав:

— Уставайте! Він вернувся! Хазяїн! (Вишневий упірнув у темряву. Дід скоро очувся). А нащо точу я паніку. Хто нишком приходить, за того нишком треба й сказати (подумав): Авжеж! І не всім...

II

1

Так з картузом біля серця і пішов Вишневий. Навмання. Біля млина у яру побачив огонь, пасуться коні. Підійшов обачно. Чує голоси, один знайомий.

...ти про машину, а я про комуну все думаю. Що той головує, той писарює, той агітує, а я, Макаре, за всіх роби...

Причаївся Вишневий, кожне слово ловить. Аж затремтів, коли Макар скіпо, немов вивертаючи кожне слово, сказав молодому:

— Гірше, як за хазяїна було, їйбо...

Молодий
(видно про своє).

— Не можна без машин (прокашлявся). От думаю я про 'дну...

Макар

— Казали, трактори будуть, електричне світло, як у райському саду, а вийшло, що до коней іти, то й свічечки уночі нема. По стайні у Панаса гуляєш. Аби, кажу, було де піти та заробити, то й ну її к божій матері отаку комуну, га Якове? (Молодий раптом встав і пішов). Ти ж куди?..

Молодий
(із темряви)

— Набігла категорія. Може так надумаю.

Макар
(услід)

— Гех ти!.. Думало! (обернувся — хазяїн. Аж остовпів).

2

Вишневий (картузика до серця)

— Здрастуй, Макаре!

Макар
(очувся)

— Невже це ви?..

Вишневий

— Прийшов. Прибився, бач. Журба привела.

Макар

— Журба?

Вишневий

— Та й водить оце уночі. Не впізнаю. Трави, квітів — і тих нема. Ой, що ж ви нарobili!

Макар
(очі в землю)

— Од великодня дощу не було.

Вишневий

— А на старій межі знайшов, бач: тирсу, мишій, квіти. (Сумовито усміхнувся, сумовито понюхав зів'ялі квіти). Трошки старої моєї межі не заорали, дак вони, дивлюсь—ростуть. Отам за яром. А більш ніде немає, хоч увесь степ виходи. Ні тирси, ні мишію. Самі бур'яни. Млин стоїть. Хати не мазані... (По павзі) Так кажеш—аби було де заробити, то й пішов би?..

Макар
(обвів кругом оком. Промовчав)

Вишневий

— А далеко не треба йти. До цього млина ось, що стоїть і не далі, як за ту-о землю, що дурно гуляє (Макар глянув на Вишневого. Не зрозумів), що аж просить Макарових роботящих рук, як не скаже: ой, найди собі, Макаре, підходящих товаришів, складіться у підходящий колектив та й возьміть мене од комуни, і млина—прогодую, зодягну й озую.

Макар

— Не дадуть...

Вишневий

— Нам то ні, а таким, як ти, Макаре,—вам дадуть. (Макар недовірливо всміхнувся). Так, так! Не знаєте ви своєї сили, Макари, і прав своїх ще не знаєте. Ану згуртуй біля себе трьох таких як ти,—з комуни, та ще трьох бідніших з хуторів та вдайтеся ви

у город, до окрзу — дадуть! І млина дадуть, бо стоїть...
Хочеш, поможу тобі це зробити?

Макар

(знов обвівся оком. Прислухавсь. Хотілось дати
відповідь, а вийшло—)

— На світ береться.

Вишневий

(подививсь на схід)

— Так. Світає (задумався, блискнув сльовою).
І небо щось не таке вже, як колись було. Невмите
немов, полиняле, сіре якесь... Пам'ятаєш, як колись
ми ще хлопцями пасли коні? Ти почав у нас слу-
жити, а я з городу приїхав, із школи. Отут, здається,
й пасли. У розбійників гуляли, я тобі ще їсти носив,
пам'ятаєш? Десять років вислужив у мене — і як
жилося! А тепер не віриш мені? Думаєш — обдурю?
Думаєш, що про власну користь дбаю, що своє щось
маю на мислі? Причувсь, що важко тобі в комуні,
от і раджу. Раджу, покіль не пізно.

Макар

— А що?

Вишневий

— А то, що бурчиш ти мабуть у комуні, — тому
слово, тому друге, що погано жити, а хтось чує та
на карб твій пише. Недарма ж голова комуни напи-
тує через Луку нових кандидатів.

Макар

— Кому на зло?

Вишневий

— Не на зло, а про запас, щоб було ким затуляти

твое місце, другого чи третього, розумієш? Отож краще згуртуватись в колектив, млина взяти...

Макар

— А комуна ж як?

Вишневий

— Ти, я бачу, більш клопочешся нею, ніж вона тобою. І комуна хай живе на своїй землі. Як, Макаре?

Макар

(по павзі)

— А так, що пора вже коні гнати (кинув у багаття землі, пригасив огонь і пішов до коней. Вишневий дивився вслід чи обернеться. Біля коней Макар скупно обернувся. Тоді Вишневий сів і став терти над скупим багаттям руки).

III

1

Розвиднялось. Із садка вийшла дівка. Побачила, що дід Касян тяжко замисливсь, підбігла навшпиньки.

— Руки вгору!

Дід Касян

— Га?.. Ой, це ти, Химо, а я подумав, чи не він.

Хима

— Хто?

Дід Касян

— Хто?.. Та це я так. Згадалось колишне.

Хима

— Закуняли, мабуть?

Дід

— Де вже тут закуняєш! Чуєш — дзвонять? Ой, укусять тепер вони нас, тепер укусять!

Хи ма

— Хуторяни? Ще дивіться до нашої комуні пристануть. Чули, Мотронька казала, що Кошарного Максим хоче в нашу комуну вписатися і батька і хуторян, которого побіднішого, підбивав? Та киньте, діду, стукачку! Хіба не бачите — день!

Д і д

— Ти диви, рука сама вже стукає. Чотирнадцять год, гей! А Кошарного Максим до нашої Мотроньки мабуть ночувати ходить, що такий добрий?

Хи ма

(перебила мову)

— Хлопці ще не вставали?

Д і д

— Микитко спить, а Яків ще звечора десь подався. Все про машину якусь думає, то й подався в степ, щоб ніхто не заважав.

Хи ма

(зірвала гілочку і непомітно одриваючи листок по листку, загадала. Зірвала останнього).

— Мабуть та машина поміж яривчанських дівчат ходить. Не казав, коли прийде? Воду ж треба носити. Та киньте ви стукачку!

Д і д

— Хіба знов застукала?.. А диви, чи не він це йде? Авжеж, Яків. Про вовка помова...

Хима

(помітивши, що Яків хоче уникнути зустрічі)

— Не знавш, Якове, яке сьогодні у яривчан свято, що дзвонять?

Яків

— Свято?

Хима

— Еге. Ти ж там був?

Яків

— Там?.. (по павзі). А був! То що?

Хима

— Отож і спитала.

Яків

— Випитуєш?

Хима

— Ну, от ще! Просто собі спитала. Чуємо з дідом — дзвонять...

Яків

— Не боюсь я, от!.. Всім скажу, що випив.

Хима

(аж одступила)

— От тобі й маєш!.. Та ти... (нюхнула повітря). Пху! Ти справді самогон пив?

Яків

— Отак би й спитала зразу, а то починає в свята.

Хима

— Що ж це таке, Яшо? Ніколи ж такого не траплялося з тобою.

Яків

— А от і трапилось. І всім скажу, що трапилось! Випив! Через категорію випив!

Дід Касян

— Я ж казав, кинь про таке думати, Якове!

Яків

— Не можу, бо глибоко запала ця категорія в голову. От учора поливали ми садок. Цілий день відрами воду носили. А постав таку, як я думаю, машину дак вона за годину—дві увесь сад залила б. Що?

Дід

— Не можна нашому братові про таке думати.

Яків

— Чому ж не можна?

Дід

— А тому, що на такі штуки люди є, великого розуму люди, кажуть.

Яків

— То чого ж, скажіть, така категорія мені в голову впала? Чого? Я її жену, я вже не хочу думати, а вона все лізе. Що б не побачив, де б не побачив, зразу ж думка,—чи не можна його на машину обернути? Та ось зараз, смійтесь, дивлюсь я на вашу стукачку, а десь у голові вже думка гризеться: хіба тепер така стукачка годиться? (*узав у діда стукачку, ірко обдивився*). Парову тепер стукачку треба, щоб парою вона стукотіла! А цю... (*Та й кинув геть*).

Хима

(*об поли вдарила*)

— Та ти п'яний?

Яків

— Вже не знаю, чи я п'яний, чи тверезий, чи я хворий, чи дурний.

Дід Касян

— От за це, що закинув — дурний! (пішов).

3

Яків

— Цілу ніч!.. Думав, що самогоном можна таку категорію затуманити.

Хима

— Де ж пак! Вже Мотроньці та й мені сю ніч та твоя машина снилася.

Яків

— Та ну?

Хима

— От право!

Яків

— Ану ровкажи!

Хима

— Немов отак хата. Поле. Я вийшла і стала біля дверей. І немов випав дощ, буйний дощ. Стала вода. А небо все в райдугах, аж дзвонить. І в калюжах райдуги, а степ голубий, голубий. От право! І немов я жду тебе...

Яків

— Кинь! То в тебе маланхолія завелась у голові...

Хима

— Та слухай! Немов я жду тебе і ще якоїсь дівки з тобою...

Яків

— Сама маланхолія!

Хима

— І немов приходить та дівка, сміється й каже, що тебе машиною переїхало. Ха-ха! Отією, що за неї думаєш і мабуть ніколи ти її не видумаєш?

Яків

— Видумаю!

Хима

— Ой, мабуть, ні!

Яків

— Видумаю!

Хима

— Таке, мабуть, як той індик видумав (засміялась і побігла. Біля клуні гукнула) Мотронько, вставай! Пора!

Яків

(набрав з бочки відро води, вилив на голову й пішов).

4

Із клуні вийшла Мотронька. Озирнулася.

Тоді в клуню.

— Нікого не видно. Виходь, Максиме!

5

Вийшов Максим. Зиркнув на всі сторони.

— Ну, прощавай!

Мотронька

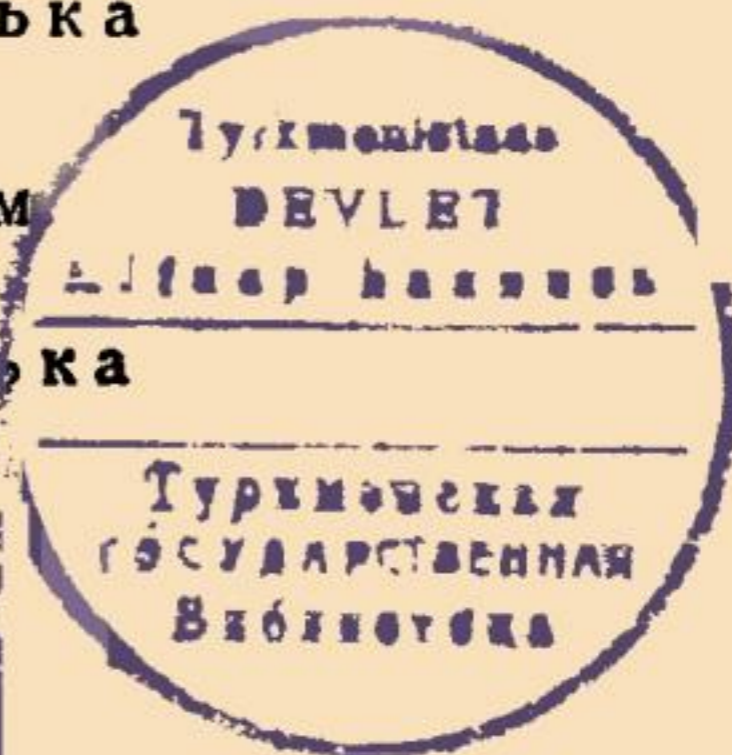
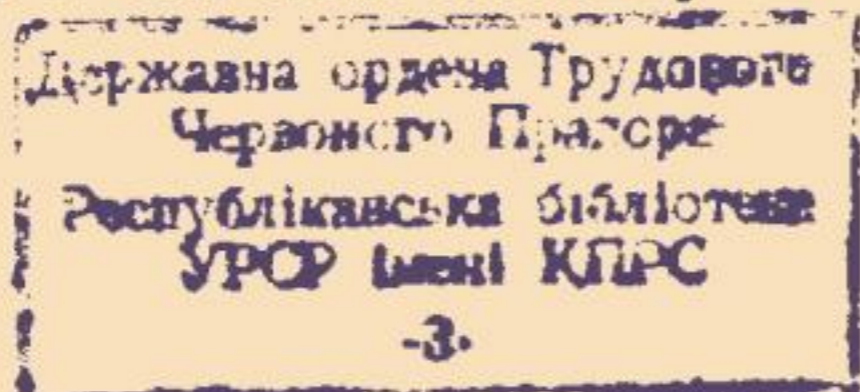
— Увечорі прийдеш?

Максим

— А як же.

Мотронька

— І з батьком поговориш?

Максим

— Та батько ж, кажу, такий, що й зараз у комуну, мати не хочуть.

Мотронька

— Не хоче й не треба! Тебе й без землі наша комуна прийме. Хима питалась у голови, немов її родич проситься, сказав, — можна буде.

Максим

— А як, приміром, не пустять мене мої старі, підеш до нас на хуторі?

Мотронька

(роздумливо одхитала головою) Ні!

Максим

— Можна буде на виділ вийти.

Мотронька

(заколупалась пальчиком по стінці. Зідхнула).

— Ні! Краще тобі до нас пристати.

6

Тільки розійшлися, аж тут Микитко. Побачив Максима, картузика по-парубоцькому загнув, зневажливо цвіркнув.

Максим

(привітався)

— Доброго здоров'я, товаришу Микитко!

Микитко

(зневажливо)

— Здорові! Хоч я тобі не товариш, і ти мені не товариш, й обидва ми не товариші *(Максим промовчав і пішов).*

Микитко

(до Мотроньки)

— Що ж це ти Мотронько, га?

Мотронька

— Що?

Микитко

— Немов не знаєш?

Мотронька

— Та що таке?

Микитко

— Зраджуєш інтереси, так?

Мотронька

— Які інтереси?

Микитко

— Які?.. Пролетарські! Свої товариші під рукою, а ти з якимсь хуторянським елементом спиш. Де ж твоя свідомість?

Мотронька

(зареготалась)

— Ну й штукар ти!

Микитко

(озирнувся, чи не почув хто, чи не бачив)

— Ти не смійся, бо я сурйозно... Бо це діло сурйозне. У городі за таку лінію в комсомолу, щоб ти знала, викладають. Звичайно ти, як негородська, про це не знаєш, а я, брат, не треба лучче знаю. Та й сама подумай: ну, нехай би він був з кенесе, наймит, або що, а то ж трохи не з кулацького роду...

Мотронька

— Хто? Максим?

Микитко

— Так.

Мотронька

— Та його батько колись по панських якономіях служив, а тепер — середняк. А з ким мені спати, скажи! Яків про машину думає, Костя хворий, а ти ще малий...

Микитко

— Я малий? Та мені, щоб ти знала, п'ятнадцятій пішов, скоро шістнадцять буде. Ти не дивись, що я немов би малий. Це тільки так здається. А якби поспав хто зо мною, то не то б сказав. Я, брат, городський, пролетарій. Ти ще не знаєш, що у мене струмент папашин у городі є, слюсарський.

Мотронька

(знов у регіт)

— Ну й штукар!

Микитко

— Подожди, Мотронько!

Мотронька

— А хай тобі... Пусти!

Микитко

— Ось зажди, я про сурйозне щось скажу. Давай я з тобою спатиму!

Мотронька

— Що?

Микитко

— А тоді поберемось. Я сурйозно. Ти не знаєш, як мені доводиться думати про тебе — і вдень і вночі.

У тебе, брат, очі, ти розумієш... Такі ж сині, знаєш, теплі! І хоч би ти раз подивилась на мене сурйозно, Мотронько! Бо ніхто ще не любив мене, Мотронько, хіба що папаша, так і той з голоду передчасно помер, а матері й не пригадаю. А як я по хуторах та по кулаках безпризорним поневірявся, то хіба хто ставився до мене сурйозно, як до пролетарія? Пір'я давали дерти та куплетів заставляли співати шкуро-лупи! Глузували. Я про все тобі розкажу, як пустиш мене до себе спати, бо дуже інтересна моя жизнь була, Мотронько...

Мотронька

— А чудний ти який, Микитко, сьогодні! От право. Аж жаль бере. Та тільки який же з тебе парубок! Цу-ру-палок! *(побігла на тік)*.

8

Микитко

спробував був удати з себе байдужого

Не вийшло. Закліпав очима, от-от заплаче.

— Хух! Аж очі змокрили. От не везеться мені на любов, од самого малолітства! Передвременно не везеться...

9

Пройшов з путами Макар.

10

Раптом з току набігли дівчата. Гомін. Крик.

— Лука з полювання прийшов!

— Цигана привів!

21

З'явився Лука з циганом. Прийшов Яків.

Підійшов Макар.

Лука (скинув рушницю, ладівницю)

— Здорові були, герої й героїхні!

Хима

— Ну, як? Багато сердешних качок настріляли?

Мотронька

(зазирнула в торбу)

— Одна. Та й та, дивя, свійська!

Хима

(заглянула)

— Ой, лишечко! Та це ж наша качка! І крила нема!

Баба Лукія набралась повітря, як міх, щоб вилаятись, та Лука перебив.

Лука

— Недисципліновані у нас качки. Ген куди зайшли. Аж за Вчорашню греблю. Іду, віриш. Тіль-тіль зоря ще й туманець. Гульк — качки на воді. Я конешно ба-бах! Роздивився... Ну, сучасний момент зовсім не в качці. Ось я вам нового кандидата привів. Хоче вписатися в нашу комуну, віриш. Товаришу Муно! Вийдіть наперед! Появіться!

Мотронька

— Цигана в комуну!

Баба Лукія

(знов набралася повітря)

— Ой, боженько!

Циган

— Тож мені моє мале кавало, що я на бога скидаюся, а воно, бач, і великі кажуть.

Лука

— Чули? Гострий, як бритва, голий, як бубон — саме нам під стать. Прийдем? Як ви думаєте, герої й героїхи?

Микитко

— А який він на анкету?

Лука

— Та за ним аж плаче. Ось спитай!

Микитко

(витяг олівця, паперу аркушик)

— Як звати?

Циган

— Люди кажуть Муна.

Микитко

— По-батькові?

Циган

— Мабуть сирота.

Микитко

— Та ні! Сирота це родинний стан. Батька як звали?

Циган

— Гуто вже мати краще знали.

Макар

— А чом у неї не спитав?

Циган

— Ніколи було. Я саме народжувався, а вони вми-
рали — у кожного своє діло було.

Микитко

— Прізвище?

Циган

— Нема.

Микитко

(до Луки)

— Кандидат без прізвища.

Лука

— Аби герой був, а за прізвище — байдуже. Руки є? Ноги є? З головою? Катай, віриш, далі.

Макар

— Ось я йому прикладу: Гутукало!

Циган

— От спасибі, чоловіче, що свого позичив. Я оддам.

Усміхнулись комунари.

Микитко

(серйозний)

— Де й коли народився?

Циган

— Малий був, не знаю.

Микитко

(записав)

— Не знає. Національності — циганської. У царському війську не був. У червоному...

Циган

— Коло війська був. Отак близько одне одного стояли, а в середині не був.

Микитко

— Неграмотний. Позапартійний. Професія?

Макар
(буркнув)

— Коні крав.

Циган
(на Макара)

— Та це в мене питаються, чоловіче!
Усміхнулись вдруге комунари.

Микитко
(серйозний)

— Хазяйство маєш?

Циган

— Мав колись: жінку, діти, шатро. Шатро порвалося, а жінка й діти так до людей позвикали, що як почали гуго люди з голоду мерти, так вони й собі за людьми подалися.

Хима

— Сердешний.

Макар
(буркнув)

— Голосуй! Може вийдеш заміж.

Микитко

— На анкету кандидат підхожий. Висновок?.. Я думаю — прийняти.

Макар

— Виходить, діло наше вже циганське, га? Дожилися? Та люди засміють! І так он на сміх піднімають що не комуна, мовляв, а копиця старців та калік.

Микитко

— Діло наше не тільки циганське, а інтернаціональне, дядю. Крім цього у нашій анкеті питання, чи не засміють люди — нема.

Макар

— Та ти на язик провсрний!.. Понаприймали вас— ні косою, ні вилами, одним язиком плескаете. А за вас роби, надсажуйся, рви жили й м'язи. Комуна! Та ще цигана тобі..

Хима

— А коли це так було, дядю? Коли? Однаково ж, усі разом робимо.

Макар

— Коли? Та ось і зараз. Один на скирті, а другий десь біля качок. Хіба ж це однаково? Аж сонце он регочеться.

Лука

— Котра зараз година?

Яків

(витяг якогось доморобного годинника)

Ще шести нема.

Лука

— Чуєш, Макаре? А робота у нас починається о шостій. А чого ти так рано на скирту поліз, з якої причини, то я вже не знаю, віриш.

Циган

— А буває, що спросоння чоловік аж на скирту вилізе, буває.

Розлігся регіт.

Микитко

— Подай цигана в комуна! Хто за цигана?.. Я перший.

Яків

— На й мою руку.

Микитко

— Два! Хто ще? Гех, навались!

Макар

— Ще старців всіх поприймайте!

Хима

— Ну й що? Аджеж для голоти нам комуну дано.
І товариш Ленін сказав...

Макар

— Тоді торби на плечі, а ліру в руки: — подайте,
не минайте...

Голос

— А баби ворожитимуть, ге-ге...

Хима

— Товариш Ленін сказав...

Макар

— Що ти, Химо, і за цигана не вийдеш...

Хима

— Неправду кажете. Він сказав...

Макар

— Ну що сказав? Що вийдеш?

Хима

(озлилась)

— Він сказав... Гвіздки куватиме! Он коням під-
ків треба!

Микитко

— Три! Хто ще за циганську націю, щоб до інтер-
націоналу її?

Лука

— Чотири!

Хима

— Мотронька п'ять.

Мотронька

— Як всі, так і я... П'ять!

12

*На костурах, без правої ноги, підійшов Лавро—
голова комуни. За ним дід Касян.*

Микитко

— Товаришу голово! Ваш голос — і циганська нація наша.

Лавро

— Шість...

Микитко

(аж підскочив)

— Шість!

Лавро

(показав на годинника)

— Без трьох хвилин. Не забувайте: годинник, дисципліна, організованість! Пора!

Хима

— Приймем чи одмовимо?.. Треба ж якось... Товаришу Лавро!

Лавро

— Це питання завдася загальним зборам. А сьогодні порядок денний: домолот озимої, вивершення третього стогу соломи, важіння ячменю. У поточних справах: перекрити причілок на клуні, прокопати канаву в саду, вичистити саж. Мотроньці за те, що забожилась, бур'ян на вгороді виполоти... Бур'яни у нас кругом! Товариша цигана погодувати і на мою думку прийняти...

Макар

— Це проти статуту!

Лавро

— За кандидата. За коваля буде! А придивившись до його на малій дистанції, тоді вже остаточно вирішимо й скажемо... (глянув на годинника). Шість! До роботи!

Микитко

(заграв на губах „Інтернаціонал“, удаючи оркестру

— Трам-тру-ту-туру-туру-ту-ту, бам... Хай живе циганська соціалістична республіка! (комунари рушили).

13

Лавро

(непомітно окликнув Луку)

— Хазяїн вернувся.

Лука

(не втямив зразу)

— Хазяїн?.. Який хазяїн?

Лавро

— Вишневий.

Лука

хвилину дивився на Лавра, чи не жартує той.

Лавро

— Факт.

На току почалась робота.

ДІЯ ДРУГА

I]

1

*Задуманий, замислений, аж хворий прийшов Макар
до Вишневого (в Максимову хату)
(Максим вийшов)*

— Я оце роздумав і той... не пишіть мене в колектив! Не треба!

Вишневий
(зідхнув)

— Чудний ти чоловік, Макаре. Немов сам не свій, і слово у тебе не своє — невірне, непевне. Погодився ж нібито. А ці послали чоловіка в город. Отот як не приїде. Важили тут на тебе, як на голову — і от маеш. А втім, роби, як краще. Дорога є тобі і в колектив, і до комуни. Це мені нема і не буде дороги. Тільки вийду отак у степ, стану та й при-таюсь: добре! Землю в мене одібрано, реманент і хліб, усе мое добро. Ну, а далі що мені робити? Де подіти оці руки, ноги, як замовити голодний шлунок? Кажуть — йди роби! Так і кажуть. Отже, маю право я вписатися в колектив, щоб робити? Виходить, ніби маю. Та не хочу я, щоб всяке на

колектив той лихословило — мовляв, колишнього хазяїна прийняли, кулака Вишневого, дарма що в його й досі моволі ще не зійшли. Не хочу! Може вже тоді, як закрусується ваш колектив, як процвіте він, на всі степи засяє достатками та згодою, впрошуся я за сторожа.

Макар

— І нащо таке казати?

Вишневий

— За сторожа! Мені аби за сторожа, Макаре! Бо минулого не повернеш! Може тільки колектива стережучи, згадуватиму, як то дні колись сяли, пахли отак... і степи наші пахли, по краях леліючи. Уночі насамоті, щоб ніщо не заважало. Обійду колектив, припаду до перелазу, і спом'яну, як... *(крапнула сльоза)* теж на перелазі я востаннє прощався з жінкою, із сином, коли по-дурному од більшовиків тікав... На перелазі вдосвіта ще й мак цвів... *(затремтіли плечі, борода заросилася дрібними, скупими слізками)*.

Макар

(розтривожився)

— Серце крається і той... Не завдавайте собі хоч такого жалю!

Вишневий

— Не вернеться! Вже мені за перелазом доріжка, доріжка до смерти біжить. *(Поник головою)*. Мені аби за сторожа.

Макар

— Ну, а Чухало за кого буде в колективі?

Вишневий

— Тарас Чухало, що колись за ктиторя у церкві був, у чеці сидів, ти хочеш спитати? Не приймай! Не треба!

Макар

— Та й Ахтительний...

Вишневий

— Ахтительний — діловитий чоловік. Усе зробить до пуття. Та ось зараз. Послали б кого другого до міста, то чи й виклопотали, а Гаврило, я певен, що виклопоче.

Макар

— Недавній кулак. Дочок на буржуйок вчив — по-французькому...

Вишневий

— І сам у них вчився. А тепер політики навчається нової, агрономії, газети читає. Молодець! Ти скажи, — хоть лаяв він цю владу? Перший возить продподаток. А дочка вже за комісаром, і другу примостить, ось побачиш.

Макар

— Воно так. Та тільки я не хочу. Та можна й без мене. А за ці розмови я нікому не казав і не скажу, — характер знаєте ж.

Вишневий

— А чудний же ти, кажу, чоловік! Заляканий, чи бог тебе святий знає. Подумай: ти наймит, з комуни, до тебе пристає Максим з батьком, не хтонебудь, а ті, що сами по наймах ходили, та ще з комуни, дивись, хто пристане. Та на такий колектив сам

Петровський благословення своє дасть і в Вуцвикові золотими чорнилами запише. А щодо Чухала, то й не треба кажу, хоч він тепер такий, як і всі — хіба не збіднів за ці роки? А Ахтительний...

2

Максим

(увійшов зворушений)

— Ахтительний приїхав! Гаврило Павлович!..

Вишневий

(картузика до серця. Тихо)

— Ну як?

Максим

— Не знаю. Йде сюди.

3

Ахтительний

(увійшов)

— Бонжур у хату! *(обернувся, гукнув комусь)* Наверни коней в холодок та дай води!.. *(пояснив)*. Дочка Марін, старша. Народилась ще року тисяча дев'ятсот першого, дев'ятсот сімнадцятого скінчила прогімназію і з тої пори ніяк не може вийти заміж. Так я її оце на американський лад настановлюю, щоб не була бабою. Хай їздить з батьком, привчається до діла *(найшов кухля, набрав води)*. Ніколи не треба женського полу в хаті держати. Меншу Ониську отак возив і таки скрутив *(випив)* з комісаром, як розв'орстку з мене брав. Півтори тисячі пудів пшениці, дак я йому й Ониську на придачу. На, кажу, і дочку в розв'орстку! А тепер вона така

там комісариха, що просто тре бьєн. І любляться, як коти весною (*окинув веселим і хитрим оком усіх*). Ну, коман ву порте ву? Або як казав у мене полонений австріяк: як ша маєте допіру?

Вишневий

— Як там?.. Може послі поговоримо?

Ахтительний

— Був у городі, месьйо. З Маринкою їздив. Приїхав, зайшов до знайомого чоловічка: так і отак кажу й отаке наше діло. А він мені — хоч так чи отак, а не вийде ваше діло...

Вишневий

(другою рукою за стіл ухопився)

— Ну?

Ахтительний

— Я туди, я сюди, не виходить діло. Чую скрізь я: — нон! Так я розсердився і пішов... угадайте до кого ж?

Максим

— До облаката?

Ахтительний

— У виконком, до секретаря. Прийшов до його, сучого сина, та й кажу: так і отак, хочемо заснувати трудовий колектив вашого імени, такі й такі ім'я реки, соціяльний стан ось який. У його аж очі заграли — де ж пак: трудовий колектив його імени. А я йому далі: у комуни, що поруч, кажу, земля є гуляща, а в паровому млині горобців та мишей повно. Оддайте, кажу, нашому колективу хоч десятин з сорок і паровий млин, то ми хлібом обсипемо нашу

комуністичну партію. Показав йому пляна і все честь честю. Подивився він, поговорив телефоном з зем-відділом — обміркуйте, каже. А там знайомий — обміркували на тре б'єн. Того ж дня й папери написали: колектив дозволено імені товариша Посунька, земля по ярк наша, млина в оренду на три роки... (подав папери Вишневому, той зразу Макарові).

Макар

— Та я ж неграмотний...

Максим

підійшов і почав читати

...дозволити с.-г. колектив імені товариша Посунька. Землю по ярк і паровий млин...

Ахтительний

— Азбук комунізму випросив, аж три, льозунгів, плякатів — пригодиться.

Вишневий

— Чуєш, Макаре?

Макар

— А господи!.. Чую...

Вишневий

— Віриш тепер?

Макар

— Та... вірю.

Вишневий

— Ну?

Макар

— Пишуся.

Вишневий

— А мене за сторожа. Ніхто бо так не встереже, як я. Як місяць ходитиму й світитиму очима своїми

ми — на кожну соломинку. На перелазі стану, минуле спом'яну, за перелаз гляну, аж до моря. (*Уявивши, що він біля перелазу*): Ой, оберніться, мої ви мрії, на білі кораблі! Приплиньте ви до мого берега, приплиньте із-за моря!.. Та привезіть мені їсти й пити, хорошенько походити.

II]

1

Зібралися комунари на загальні збори, мовчазні, похмурі, смутні. Важко підвівся Лавро:

— Порядок денний сьогоднішнім зборам пропонується такий: перше — про ліквідацію комунальної кухні...

Вибухли голоси:

— Хто запропонував?

— Хай сам скаже!

Макар

(підвівся)

— Я подав думку, що не треба нам комунальної кухні. Лучче буде, коли кожен собі харчуватиметься окремо...

Хима

— Чи не вам одному заманулося цього?

Макар

— Не мені одному (*повернувся до тих, що поруч сиділи*). Правду я кажу?

Вирвався голос

— Борщ який!

Баба Лукія

(набралася повітря)

— І-іх... А який?

Макар

— А такий, що як служив колись по людях, то кращий їв.

Підхопили:

— А хліб!

— Не хліб, а замазка до вікон!

— Хоч коники ліпи!

Баба Лукія

— Дозвольте слово! Ой, не можу, не можу я цього й чути! От їйбогу, ще ні разу, скільки мого віку не спекла я й півгливкого хліба. За чоловіком була, у просвірниці служила, у заїжджому дворі, у лікарні, в станового жінки, у бараках, у писаря, в мірошнички, у пивнички, в Явдокії Марковни — вже ж яка покійниця була на хліб вередлива: і крайчик щоб хрускотів, і шкуриночка тоненька, бочочок рум'яний, і щоб пахтів та щоб яснів, а спитайте в неї чи хоч раз спекла гливкий я хліб? Та язик у тебе гливкий, трясця твоїй матері, з його ліпи коники! Я скінчила.

Макар

— Сказала б краще: хліб гливкий — на зуби легше, а то наговорила. Та не про хліб річ. Я, наприклад, хочу, щоб кожне харчувалося так, як йому хочеться. Бо, наприклад, мені борщу хочеться, а комунальна варить куліш, завтра кулішу захочеться — комунальна варить борщ.

Хтось додав

— Та в салдатах краще було, а ми ж тепер не тринадцята рота, а комуна, кажуть!

Лавро

— Так, Макаре, то не лихо, що хліб вийшов гливкий, — трапляється, а лихо, що дехто з нас ще на ідеологію гливкий. Та по дорозі до соціалізму ви знаєте, що тая комунальна кухня визнача? (по павзі) Половину дороги, от! Себто — хто доїхав до комунальної кухні, той доїде і до соціалізму. І голосую. Хто за комунальну, підніміте руки!

Микитко

— Р-раз!

Хима

— Щоб не тільки в нас була, а по всіх світах!
Кожне слідкувало й числило руки

Макар

(на цигана)

— А ти куди ото? Опустити руку! Ти ще не член!

Циган

— Гуто ж скупий — і поспробувати не дасть!

Хима

(почислила двічі. Упав голос)

— Шість.

Лавро

— Хто не хоче комунальної?

Знову кожне слідкувало й числило руки.

Хима

(знов почислила двічі)

— Шість.

Тиша нависла. Застигли. Що скаже Лавро.

2

Раптом у дверях

— Бонжур, камаради! Можна делегації?..

Оглянулись комунари — у дверях Ахтительний. За ним стали Максим і ще якийсь чоловік

Лавро

— У нас зараз загальні збори. Будь ласка, заждіть там, в бібліотеці.

Чоловік глянувши, що нема ікон, надів шапку

Ахтительний

(вийшов наперед)

— Нам саме й треба до всіх вас екстренно, до всієї комуні. Справа дуже негайна ще й до того інтересна.

Микитко

— Чи не пір'я привіз дерти?

Ахтительний

— Же вуа одразу недисциплінованого елемента ще й крикуна. Колись такі крикунці може й до діла були, а тепер радянській нашій владі од них тільки одна шкода. Як ви думаєте, камараде голова?

Лавро

— Кажіть, чого приїхали?

Ахтительний

— А того й приїхали, що тепер не крик революційний нашій партії та владі потрібен, а навпаки — тихий труд і шанобливе поводження ось таких, наприклад, колективів, як імени товариша Посунька, себто — нашого, що його дозволено заснувати нам, прирізавши од вашої комуні сорок десятин землі, себто — по ярк і взявши в оренду вам ізвісного млина, який стоїть і не меле тоді, як радянській нашій владі аж кричить — молоти треба.

Лавро
(в тон)

— Словам вашим не ймем віри, покажіть, будь ласка, писані радянські основанія.

Ахтительний

— Будь ласка ще й авек плюзір, як кажуть французи. Вуасі вам писані радянські основанія, вуасі печатка — серп і молот, підпис, номер, місяць, рік (лукаво) стривайте!.. А не порвете?

Лавро
(глянув на його)

— Зразу знати, з ким водились та з ким звикли діло мати. Ми не такі. Комуна ми!

Ахтительний

— Пардон, я й забув... що ми маєм копії. Же ву прі (подав папери).

Лавро
(передав Микиткові. Офіційно)

— Прочитайте, товаришу секретар!

Микитко
(почав читати)

— Громадянам хуторів Яривчанських Г. Ахтительному, Т. Щербі, П. П. Кислякові, М. Кошарному (захвилювавсь)—себто Максимові Кошарному... (глянув на Мотроньку)... дозволити заснувати с.-г. колектив імени товариша Посунька, виділивши для цього сокупний участок землі рівний їхнім трудонормам з запасного фонду с.-г. комуни імени Комінтерну сорок десятин...

Хима

— Нашої землі?

Баба Лукія
(набралась повітря)

Голоси

— Сорок десятин!

Микитко

— Що на захід од ярка і по ярк...

Голос

— Кращої землі.

Хима

— Сорок десятин! І ставок! Та що ж це таке? Де ж ми садок тепер будемо садити?

Микитко

— Не можу далі читати, бо млина, тут пишеться, їм в оренду вже передано, товаришу голово!

Баба Лукія
(мовчки видихнулась)

Лавро

— Дай сюди! (перечитав. Обдивився штамп, печатку, придивився до підпису, навіть папір пальцями помацав).

Чоловік

— Не мніть і не тріть, бо справжні, радянські...

Лавро

— Гм... (вийняв хустку, витер лоба, по тому вийняв годинника, подивився, — зморшки хвилями лягли на лобі).

Мотронька (раптом виткнулась)

— Дозвольте сказати... (видно слово вирвалося зненацька, бо зразу засіклася, потім — бачить, що мовчати вже не можна, доказала з перепинками). Хоч і радянські вони, та не по-радянському їх здобуто... Я знаю!.. Не по-радянському, їйбогу... Максим (наступивсь. Кинув оком на Мотроньку. Хотів щось сказати, та тільки хмикнув та переступив на другу ногу).

Лавро

— Слово має товаришка Мотря Гудзівна.

Мотронька

— Я чула... Мені якось Максим сказав...

Максим

— Я?

Мотронька

(не дивлячись на його)

— Авжеж... Ти ж казав, Максиме, як то хитро викрутив у городі землю Ахтительний. Я думала, чию, а воно виходить нашу...

Максим

— Я тільки той... сказав, що дуже розумно виклопотав для нашого колективу Гаврило Павлович... Та що ж тут такого?

Мотронька

— А як їздив він та як хитро...

Ахтительний

— Пардон, як я їздив у город та як колектив клопотав ти про це може чула? Про це? Дак про це сам я розкажу, коли хочете, камради! Мон діє, хіба це секрет чи тайна яка! Їздив у город, ходив по

установах, навіть до знайомого чоловічка з просьбою удався і попервах нічого з моїх клопотів не вийшло, як не вийшло й з ваших, коли ви просили пшениці на насіння. А знайомий сучий котик просто одмовився. Так я тоді, угадайте, до кого махнув? Ну? І ви не вгадаєте?.. У виконком до секретаря. Прийшов до його, до сучого сина, та й кажу: дозвольте познайомитися,— Ахтительний, колись був у кулаках, а тепер червоний. Ну?.. (*обвів всіх веселим, хитрим оком*). Можна, питаю, і нам про соціалізм старатися чи забороняється? Коли можна, то дозвольте одмовитись од індивідного господарства та й скластися в колектив. У комуни, що поруч з нашими хуторами, земля, кажу, гуляє, а в паровому млині горобців та мишей повно...

Г о л о с и

— Правда!

А х т и т е л ь н и й

— Оддайте нашому колективу хоч десятин із сорок і паровий млин, бодай, кажу, на пробу, то ми хлібом обсипемо нашу комуністичну партію... (*До Мотроньки*) Ти про це хотіла розказати, ма фуель, здається по-французькому? Гай-гай! Жаль,— нема часу гулящого, а то б я тобі розказав про все до краю, як крутили наше діло в земвідділі та як я його викручував, та нехай вже другим разом. А тепер ми ось про що приїхали сказати вам, камради. По ширості! Хазяйнувати так, як колись ми хазяйнували, себто — бути кулаками тепер невігідно, бо немає з цього зиску.

Чоловік

— Настраждались! Годі!

Ахтительний

— Хочемо і ми тепер, товариші, по-людському пожити, себто — собі на користь і радянській владі на втіху. Отже: прочитайте ці папери і вчиніть так як тут пишеться: одмежуйте нам сорок десятинок, оддайте млина і нехай живе комуна ваша, хай живе трудовий колектив імени товариша Посунька! Ура!

Лавро
(спокійно)

— Землі вам не одмежуємо, млина не дамо — от і вся наша резолюція.

Ахтительний

— Ля тет! Ви прочитали? Папери?

Лавро
(подививсь на годинника)

— Сімнадцять на першу — пора кінчати збори. Землі вам не то що живим, а на смерть, на яму попросіть — не одмежуємо!

Хима

— Не дамо!

Чоловік

— Оддасте!

Хима

— І пригоршні не дамо!

Микитко

— Вилазь, Яшо! Зараз атакою рушимо.

Лавро

— Організованість, час і дисципліна, себто — не займай! (до Ахтительного). Поїхавши в город,

думаєш, що справді здобули землі? Не така вона легка, щоб так легко до рук попадала. Не в город ми їздили її здобувати, а до Перекопу, аж за Перекоп той ходили (показавши на цурупалок ноги) і ось чим здобули її! Бачиш?

Ахтительний

— Перекоп то діло вчорашнє, а сьогодні виходить — ви влади радянської не визнаєте. Та й за те не треба забувати, що до Перекопу й махновці ходили! Ну, та ми не анархісти, і наказа мусимо виконати. Пишеться одмежувати — одмежуємо.

Чоловік

— І млина заберемо. В окрузі сказали, щоб ми його мерщій забрали, щоб ремонтували...

Яків

— Ремонтуємо його ми

Максим

— А що молоть будете?

Микитко

— Вас перемелемо!

Лавро

— Двадцять на першу! Все! Закриваємо загальні збори.

Ахтительний

— Нон, камради, ще не все (до всіх). От що, хлоп'ята та дівчата, мужики й баби! Як глянеш отак на вашу комуну з хазяйського боку — просто жаль бере. Голі, босі, грішним тілом світите. І робите ж, здається, а нічого у вас не виходить. Р'єн, як кажуть французи. Так оце ми вас присоглашаєм: якщо хочете кращої долі зажити, то переходьте до нас

у колективі! По десять рублів на обмундированіє даємо, харч і всяке меню. Хоч сьогодні приходьте, приймаємо!

3

Пішли яривчани

Хима

(трохи не заплакала з досади)

— Що ж це таке, товариші! Та й що воно діється в радянському світі! Приїхали, як і колись приїздили — тачанкою. Землю одбирають, млина і ставочок і виходить — нас же знов наймають...

Лавро

— Химо, у страха очі по яблуку — нічого не бачать, а в організованості навпаки і далеко бачать, — не роби паніки!

Загомоніли ті, що біля Макара

— Все одно землю одмежують.

— А то правда, — млин у нас стоїть!

— І стоятиме!

Микитко

— Товаришу голово! Ось тут вже на гидру контр-революції заснітилось.

Макар

— А ти вже шпигуєш!

Микитко

— А кажи так, щоб усі чули, не агітуй шипом! Боїшся, чи що?

Макар

— Я боюся? Кого?

Лавро

— Слово має Макар.

Макар

— Не підштрикуйте язичками, немов вилами — я й так скажу. Як отак у комуні жити, як наприклад ми живем, то лучче в колектив або що. Десять рублів наперед, харчі добрі, а в комуні що? Робиш, як клятий і в старцях ходиш, голим тілом світиш. Гайда хлопці, в колектив!

Лавро

— Далі що?

Макар

— Іду в колектив, от що далі! Казали трактори будуть, лектросвітло, як у райському саду, а навсправжки — купа старців вийшла. Ще й циган почали приймати. Комуна! Хто зо мною — рушаймо!

Пішов. За ним поодинці потягли ті, хто голосував, щоб не було комунальної. Камнем залягло безмов'я. Чути стало, як з двору виїхала тачанка, як бігали та збирались в колектив недавні комунари.

Лавро

(подививсь на годинника)

— Тридцять на першу... Поколалась комуна. Три роки тому, саме в цей день, пам'ятаю, ми заснували комуну... О першій годині урочисті збори відбулися. Словом революційним присяглись, що не подужа, не переможе нас ніхто, бодай і танок англичанський, казали! Танок не переміг, а от вернувсь Вишневий, прийшов Ахтятьельний і...

Ударив щосили кулаком об стіл, забувши, що в руці годинник. Тоді загадавши, підніс його до уха.

Послухав. Осміхнувся.

— Тридцять три на першу. Іде!.. Ударни й нас— не спиняймося! Отак ходімо далі й ми! Час і життя та діло наше ще тільки починається... Ось що: зараз покличте сюди Луку!

Хима

— Він хворий. Зуби болять.

Лавро

— Почує — перестануть. Товаришу Муно! Покличте!.. *(циган пішов)*.

4

Лавро

— Діду Касяне! Вам бойовий наказ: беріть свою стукачку та беріть дробовика, зараз рушайте до млина і стережіть. Побачите, що яривчани до млина йтимуть, давайте гасло, вистріливши вгору. Це до вечора. А на ніч Яків, Микитко й Муна підуть на підмогу. Рушайте, діду! Бабо Лукіє! Вам бойовий наказ: дайте дідові на сторожу хліба і шматок сала *(баба метнулась)*.

5

Лавро

— Химі й Мотроньці зранку теж до млина — мазати. Починаємо ремонт!

6

З'явився циган, за ним Лука — зуби пов'язані рушником, у руках часник і дрібок соли.

Лука

— І полікуватись не дадуть. Тільки що вв'язався, віриш, соли до болящих зубів прикласти, кажуть —

помагає, аж тут — іди! Та чого це героїхи розбігались? Нема гірше в світі, віриш, як зуби й баби!

7

Хима та баба Лукія пробігаючи, до Луки

— Не бачили?.. Тачанкою!

— Вороними кіньми!..

Лавро

— Треба, я думаю, в город, Луко! І як найскоріше. Зараз збирайся!

Лука

— Що? Це знов за делегата?

Лавро

— В округу, в губерню, а якщо, то й до Харкова!

Лука

— Не піду!

Лавро

— Ти що?

Лука

— Набридло, віриш. Три роки за делегата мотаюся! Хай хто другий береться!

Лавро

— Ти жартуєш, чи може й ти вже...

Лука

— Жартуєш. — Зуби застудив, чоботи побив..
А в районі що мені зробили!

8

Хима

(пробігаючи)

— Якби ви чули, що казали!

49

Лука

— Та вже казатимуть. Не хочу!

Лавро

— Злигався з ними?

Лука

— Добре злигався — мене побили, я когось побив там...

Лавро

(не розуміючи)

— Яривчани?

Лука

— Які там яривчани! З райзу загризся ж за насіння, хіба забув? Не хочу, віриш!

Лавро

— Та ти знаєш, що яривчани в колектив склалися, землю у нас одбирають і млина? Наказа приезли...

Лука

— Що?

Лавро

— З округи, щоб ми одмежували їм сорок десятин землі.

9

Хима

(спинилась)

— По ярк і став їхній!

Яків

— Млина в оренду вже передано.

Лавро

— Та невже Муна нічого про це тобі не сказав? І що Макар пішов до них?

Циган

— А за що, за віщо став би я таке казати чоловікові ще й з болящими зубами! Що він мені зробив? Коняку в мене вкрав?.. Гуто кажіть йому краще ви!

Лука

— Млин і землю яривчанам? Макар?.. *(скинув пов'язку, шпурнув її геть)*. Пишіть мандата! Химо! Мій портфель і чемойдан! *(вихором метнулася Хима)* Я їм, віриш, одмежую — у матні коситимуть... *(по павзі)*.

— Це Вишневого робота?

Лавро

— Почин його.

Микитко

(написавши мандата, подав на підпис Лаврові. Тим часом як Лавро перечитав і печатав мандата, Микитко підбіг до стіни, покрутив рукою:

— Др-р-р... При телефоні? Дайте мені, баришньо, Яривчанські хуторі.

Яків

— Цитьте, товариші, Микитко якусь штуку хоче викинути!

Микитко

(немов у телефон)

— Яривчанські хуторі? Перекажіть усім, що наша комуна схвалила урізати вам землі у Лойди Жоржа на задниці. Приїздіть по мандат і по землеміра! *(знявся регіт)*.

Хи м а
(убігла)

— Ось ваша роба, дядю Лука. Ця, чи ні?

Лу к а

— Ця. Галіфе на мені, френчу одягну, як приїду. Давай портфель! *(начепив шкур'яний гаман, поклав туди мандат)*. Давай чемойдан! До району кіньми, а там пішки, пароплавом, руками й ногами, віриш! Одним махом обернуся!

Хи м а

— Микитенько! Заводь нашої на дорогу делегатіві.

Микитко

(немов камертоном)

— Уе-се-рер! *(завів якоїсь нашої. Підхопили)*.

Лу к а

(прощаючись з Муною)

— Ну, Муно, віриш!..

Хи м а

— А добрий він чоловік, дядю!

Ци г а н

— А що там казати! Як люди добрі, коні добрі, кузня добра — то й циган добрий.

ДІЯ ТРЕТЯ

I]

1

Другої ночі дід Касян, обходивши млина, почув недалеко посвист — немов когось викликали. Пригнувся старий, бачить — на греблі Максим. Стоїть Максим немов на когось жде.

— Невже й тепер до Мотрі ходить? А ти ж думав! Любов така революція, що не скоро букочки зітнуться. От тільки чи вийде вона. А що? Та не такий час, важкий для комуні. Та й наморилась за день з ремонтом... Ти диви — іде, аж біжить дівка!.. Та ще й з клунком, чи що? (*притаївся дід*).

2

Зійшлись Максим з Мотрею.

Максим

(*узявся за клунок*)

— Оце й усе?

Мотронька

— Усе, а що?

Максим

— Нічого...

Мотронька

— Може сподівався, що цілу скриню тобі вичесу. Коли по це прийшов, то йди сам...

Максим

— Постривай! А яка ж запальна. Нащо мені скриня! Я хотів тільки сказати, що робила, служила комуні, а бач, скільки наслужила. Нічого й нести.

Мотронька

— Ой, щось друге мав ти сказати. Учора ж закинув, що якби захотіли, то поділили б, себто — ми комуну. Не ділиться вона! Та й хай живе!

Максим

— Ти диви — вчепилась! Та ти скажи просто, що тобі неохота йти?

Мотронька

(щиро, аж голос змінився)

— Ой, неохота, Максимочку!

Максим

(певно не сподівався на таку відповідь, став тихший)

— Значить, не любиш?

Мотронька

(з болем у голосі)

— Не любила б — не вийшла!

Максим

(знов сміливіше)

— І вчора казав і сьогодні ще скажу: як не вагайся, не хитайся, а в комуні вам уже не жити. На тонку пряде. Ну подумай, хто зостався, скільки вас? Лавро, Хима, дід, Лука та цурупалок отой...

Мотронька

— А циган, а Яків, баба Лукія? А Костя, Супруни? Ось-ось Лука повернеться...

Максим

— Порожнячком. Циган не член, Якова перетягнемо, а Костя й Супруни сьогодні втечуть.

Мотронька

— А ти почім знаєш, що втечуть?

Максим

(загадково)

— Та вже знаю. Ну?

Мотронька

— Що ну?

Максим

— Рушаймо, Мотронько!

Оглянулася Мотронька на млин, в той бік подивилася, де комуна. Пішла. Стала. Знов обернулася. Не витримала в діда рука — ударила в стукачку.

Дід

— Не ходи, Мотронько! Не тікай!

Думав—допоможе вернутися, а вийшло навпаки,— Мотря зачувши стукачку, сполохнулася і побігла за Максимом.

3

Придивився дід Касян, — утекла. Ударив у стукачку що є сили старий, раптом перестав, стукачці сказав:

— Он, думала, що спиниш, а вийшло — прискорила, мовчи, стара! Не стукоти! Бо може ще хто

стоїть, вагається, а почує, то й кинеться навтіки, як ця. Ходімо краще до Хими, Микитя, до Якова, хай которе сповістить біжить Лавра... А ти думала! Мерщій! Мерщій!

Тільки був кинувся, аж назустріч Хима

4

Хима

— Ой, дідуню, тікають!

Дід

(махнув у той бік рукою)

— Уже втекли.

Хима

— Та не туди дивитись — он де! *(показала в другий бік. Пригнулась і діда пригнула. Пошепки)* Тікають з комуни: Костя, Супруни! Бачите?.. з робою!¹ Не можу! Я крикну, спяню їх!..

Дід Касян

— Не треба, Химо, ані слова! Бо я он крикнув, думав спинити Мотрю, а вийшло, що тільки прискорив.

Хима

І Мотронька?

Дід Касян

— Утекла. До Максима. А кричати не треба, ані ні! Бо вони тепер, як ті сновиди, що над проваллям ходять. Не займеш, то мо ще й повернеться которе, а крикнеш — оступається і в провалля летить.

Хима

— А що ж робити? Що робити?

¹ Роба — південне українське слово: одіж, речі.

Дід Касян

— Лавра треба мерщій покликати. Де Яків?

Хима

(заломила руки)

— І він кудись збирається.

Дід Касян

— А Микитко?

Хима

— Немов би спить.

Дід Касян

— Так ти постій отут, а я до Микитка. Хай побіжить до Лавра. Оповістить! Мерщій! (подибав хуленько).

5

Дивиться Хима — хтось іде. Придивилася

Хима

— Якове, ти?

Яків став. Мовчить.

Хима

— Куди ти, Яшо?

Яків

— Ти знов випитуєш?

Хима

— Я?

Яків

— Дорогу знову заступаєш?

Хима

— Ні! Ні!.. Коли ти про машину, то йди і думай, Якове. Я вже й сама тепер бачу, що без машини нам ой важко ж буде... Тікають наші!

Яків

— І добре роблять.

Хима

— Та що ти, Якове?

Яків

— Давно пора. Бо що таке наша комуна? Не сад соціалізму, а сад сухих досад (*повів рукою*). Кругом ось обступили, думку сушать, сохнуть і риплять. Уночі не спиться, удень не біжитья, машини не видумаеш, отак тільки категорією — не живеш, а хворієш. Тікати треба!

Хима

— Куди?

Яків

— А знаєш що? У тебе маланхолія, у мене категорія — тікаймо вдвох?

Хима

(*аж дух забило зразу*)

— Куди, Яшо?

Яків

— Куди?.. Та туди, де електричні світла, — бачила, ні? Де дроти, доріг багато, де машини, а не так, як тут: степ як мертвий, в головах — могили, тиша над нами залякла — сумно! Тікаймо, Химо! І не так, щоб вийти за комуноу й розійтись, а вкупі, вдвох отак у шахти подамось, до моря, на гори...

Хима

— А як же з комуною, Яшо?

Яків

— Другі поприходять.

Хима

— А як розвалиться? Яривчани землю, млина вагарбають, всі наші труда? Другі поприходять, а комуні вже нема і нашу ідею в землю закопано. Та так же закопано, що й не видати, тільки від тачанок кулацьких слід знятий. Не ходи, Якове, і я не піду! Давай не підем вдвох! Тоді й Микитко з нами, Муна і всі ми з Лавром. Нових поприймаємо та як вистроїм комуну! У нас і млин, і сад, а в яривчан сімсот досад...

Яків

— Ти думаєш, що нове сказала, про нове щось довела? Довела до того місця, де ми й зараз стоїмо.

Хима

— За машину скажу, Яшо. Ось повернеться Лука, ремонтуємо млина і ти будеш у млині за машиніста. От слово! Я приноситиму їсти. А захочеш (*тихо*), то в млині і житимем.

Яків

— Маланхолія!

Хима

— Яшо!

Яків

— Не хочеш іти, скажи?

Хима

— Я б пішла, хоч до смертної межі пішла б, та як же з комуною? Качат скільки навиводилось.

Яків

— Пустя!

Хима

— Яшо!

Яків

— Пустя, оседлая ти женщина! (побіг).

6

Хима

(услід та гірко ж так:)

— Оседлая... За що ти мене, Якове, за віщо таким словом?

7

Аж набіг Микитко. Теж якийсь незвичайний настовбурчений. З клуночком. Побачив Химу — став.

Микитко

— Хоч з цією попрощаюсь. Бож треба з кимсь..
Прощай, Химо!

Хима

(аж одхитнулась)

— І ти?

Микитко

— Іду в город.

Хима

— Микитку!.. Та ти сонний?..

Микитко

(гірко)

— Ге — сонний! Ти спитай, котору ніч я спав, як слід? Хоч раз мої органи заснули і всі члени? Ні разу!

Хима

— То чого ж ти йдеш?

Микитко

— Питаєш! Та хіба можна про це в такий голос

питати, що немов я кінь, а ти нічого не знаєш?
Діло ж на драму пішлося.

Хима

(стямилась, мовляв — знаю)

— Мотронька втекла!

Микитко (тільки лоба витер. Мовчить).

Хима

(підійшла ближче)

— Невже через Мотроньку? Невже, — що втекла?

Микитко

— Начхать мені на Мотроньку, хоч це діло й не таке, як ти думаєш, а дуже сурйозне. Та за таке діло у городі, ти знаєш що? Зразу устрелили б і з комсомолу б вигнали! А тут що? Захотілось спати з хуторянським елементом — спить. Захотілось утекти — тікає. Ніякої тобі дисципліни, виховної роботи. А в результаті — всі сплять, опріч мене, бо немає з ким. Як був безпризорний, такий і зоставсь. А знаєш, який є декрет соцвиха? Що безпризорним можна бути лише до тринадцяти, а ви мене ліквідували? Навпаки — ще меншим зробили! Цурупалком!.. Ніт, це діло сурйознее.

Хима

— Микитеньку, я знаю, що це діло сурйозне. Хто, хто, а я вже ой як знаю! І як серце болить, і як не спиться — знаю. Тільки ж ти послухай: Мотронька втекла...

Микитко

— Та начхать, кажу, на неї й на всю мировую любов!

Хима

— Стривай! Костя утік, Супруни і Яків...

Микитко

— Яків? Ну, тоді я й поготів (*взявся йти*)

Хима

— Микитеньку, що ти робиш?! Що усі ви робите? Ви ж комуна зраджуєте, пролетарські інтереси, все добро напризволяще кидаєте...

Микитко

— А чого втік Яків? Йому можна?

Хима

— Нікому не можна, бо ж яке становище! Утечеш ще ти та Муна — і комуна без законного числа людей, а яривчанам того й треба. Приїдуть на тачанках, добро порозбирають, качок наших поріжуть, — зостанеться од комуни пір'я, зола та погана слава. Не йди, Микитеньку! Хочеш, я з тобою спатиму? Тільки не йди...

Микитко

— Я б зостався, та не можу!

Хима

— Ну, чого?

Микитко

— От не можу!..

Хима

— Через Мотроньку?

Микитко

— Не можу, бо... бо вже пішов.

Хима

(*вслід*)

— Хоч подожди до ранку!

Микитко

— Не можу, бо на місці встояти не можу!.. (побіг)

8

Нарешті й Хима в розпач вкинулась. Важко. Хіба крикнути, та хіба ж хто почує. Дід Касян певно ж побіг по Лавра, біля млина вона сама.

Хима

— Ой ніч, ти ніч, та де твій ранок!.. Хоч би скоріше день або що... Товариші, товариші, свою ж ідею губимо й життя (пішла у млин).

9

Тихо, немов плавом по воді (досвітнє повітря ввзялося туманом) надійшов Вишневий. Побачив як заходила Хима, хотів покликати.

Вишневий

— Ні, цю не переманиш. Бо коли той голова, то ця — серце в комуні. Відтяти руки й ноги — перестане колотитись (зануривсь у мислі). А втім... навіть якщо все це мені, коли я сам і минуле вже не вернеться. А може вернеться? Отже, вернувся я! Може треба ждять, виглядати отам на перелазі? Та ба — перелаз же не твій. Боже! Ще гірш, як після потопу. Причалитись хочу — і нема до чого. Помолиться хочу — і нема де стати, землі під ногами нема... Ну, що ти скажеш, що відповіси на це, демоне чи хто ти, голос в мені не вгаваючий? га? (Прислухався, немов справді до якогось голосу). Ще господар неба не викотить соняшного колеса, як ти вкотиш своє на своє подвір'я.

Циган
(од млина)

— А хто такий?

Вишневий
(придививсь, що циган)

— Сторож колективу імени товариша Посунька.

Циган
(підійшов ближче. Придивився)

— А чого сюди прийшов?

Вишневий

— Стережу ж землю, млин — колективне добро.
А ти чого прийшов?

Циган
(позіхнувши)

— Та я так собі... Прийшов подивитися на 'дне диво.

Вишневий

— На яке диво?

Циган

— Та кажуть, що взяв собі чоловік у голову сорок десятин землі, цілого млина і носить. Та ще й кажуть, сам себе обходить — стереже.

Вишневий

— Ну й що?

Циган

— Думав справді, аж воно забавки. Так і я колись, малим ще, нав'язу було з десяток палічок та й думаю, що коні. Запрягаю, продаю, міняю екавано — дитина!

Вишневий

— Та й тепер ще граєшся — в комуну.

Циган

— А краще вже в комуну, ніж з комунною, бо жартів, ой, не любить.

Вишневий

— Так. Ну, як же тобі грається, чи то пак — живеться в комуні?

Циган

— Краще й не треба! Гвіздки куються, вила куються, підковни такі вийшли, що коні трохи спасибі не кажуть, чаплію таку скував, що де вже не служила баба Лукія, а такої, каже, не бачила. В Явдокії Марковни такої не було!

Вишневий

— А чом замків не скуеш, щоб товариші твої з комуні не втікали?

Циган

— А нащо, навіщо? Як сказала наша голова: тікає зрадний чоловік — нехай, аби не в комуну.

Вишневий

— Чи може сам збираєшся?

Циган

— А чого б я став тікати? Та ще сам од себе? та ще й даром?

Вишневий

— А може перейдеш до нас у колектив? Кузня і в нас буде. Ну?.. Скільки візьмеш за те, що втечеш?

Циган

— А скільки даси?

Вишневий

(показав монету)

— Бачиш?

Циган

(придивився)

— Золоті.

Циган

(попробував на зуб)

— Золоті, та мало.

Вишневий

— П'ять золотом мало?

Циган

— Ти коняку за ці гроші купиш, що питаєш?
А я ж чоловік.

Вишневий

— Та чоловік тепер, життя людське дешевше од коня.

Циган

— Ну коли так, то й став коня за коваля. Він тобі накує. А в комуні я дорожчий.

Вишневий

— То в комуні такі коні.

Циган

— А ти думав. Добрі коні! Добріші за тебе, їй-богу! А кузня яка!

Вишневий

— У нас краще буде. Поставимо при дорозі. Щоб не тільки колектив, а всяке, кому треба, справля-

лося. За гроші! А з тих грошей половина колективу, половина ковалям. Гроші зароблятимеш! А в комуні що?

Циган

— А в комуні, як у матінки — усе своє, все нарівно. У комуні й ложки рівні. Живіт можна мати й більший — бо й за те не лають. А у вас що? Роби за гроші, а половину, бач, — оддай. Двадцять п'ять карбованців!

Вишневий

— Що?

Циган

— За те, що втечу.

Вишневий

— Десять!

Циган

— І не кажи!

Вишневий

— На п'ятнадцять!

Циган

— Та в мене ще всі тридцять два у роті, а ти — п'ятнадцять.

Вишневий

— Нащо мені твої зуби?

Циган

— Тоді купи он діда Касяна. Побачиш, як куватиме.

Вишневий

— Та це ж гроші за те тільки, що втечеш.

Циган

— А втечеш ти за ці гроші та ще сам од себе?
Утечи! От спробуй! А я подивлюся...

Вишневий

— Двадцять — більш не дам!

Циган

(ляснув його в руку)

— Двадцять п'ять!

Вишневий

— Двадцять!

Циган

— Двадцять п'ять!

Вишневий

(одступився)

— Ні! Жадної копійки більше. Золоті ж! Ще цар
робив!

Циган

(теж одступивсь)

— Та й мене ж не з паперу батько зробив.

Вишневий

— Двадцять три!

Циган

— Двадцять п'ять!

Вишневий *(пішов)*

Циган

*(одпустив його на відстань, щоб тільки
можна було чути)*

— Накинеш карбованця? Не хочеш? Ну, хай буде
по-твоему.

Вишневий
(вернувся)

— За двадцять три?

Циган

— Тікаю. Тільки без одержі...

Вишневий

— Як це без одержі?

Циган

— А ти думав, за двадцять три та ще й у своїх штанях утечу до вас! Та ти знаєш, чоловіче, які це штани? Довоєнні! За п'ять рублів купив та ще де? Аж в Кахівці на ярмарку! Купи тепер такі штани!

Вишневий (розсердився. Пішов).

Тоді циган:

— Ну, гаразд. Тікаю в своїх, щоб знав мою добрість. Давай гроші.

Вишневий
(вернувся)

— Гроші після того, як втечеш. У колективі одержиш.

Циган

— Ну, то й я без завдатка не почну тікати.

Вишневий

— Скільки завдатку?

Циган

— Отих п'ять карбованців.

Вишневий

— Зараз підеш? Зо мною?

Циган

— А ти думав за такий завдаток та ще сам!

Вишневий
(недовіжливо)

— Обдурись!

Циган

— Та я вже обдурив.

Вишневий

— ?

Циган
(наївно-щиро)

— Сам брався тікати, а тут бачу — чоловік за це гроші дає.

Вишневий
(зрадив)

— Та невже?

Циган
(налагодивсь іти)

— Їйбогу. Ходімо, хай їй біс самій комуні! Куєш, куєш, не перестаєш, як зозуленька, а що за те? В яких прийшов ось штанях, в таких і тікати приходитьсь. А баба Лукія сердешна — у якій прийшла спідвиці, у тій другий рік ходить. А знаєш що? Давай я за ці гроші заманю бабу Лукію.

Вишневий
(зраділо)

— А піде?

Циган
(подумав. Не так рішуче)

— Правда, трудно. З попом, кажуть, посварилась за три крашанки і на зло йому пішла в комуну. Ще на зло йому і тікати не захоче (рішившись). А давай попробую.

Вишневий згаряча дав гроші. Циган побіг.

Не знає Вишневий, чи ще ждати, чи циган обдурив його. Походив іще. Іде циган. За ним Лавро.

Циган

— Ой вже ж люди, ой люди тепер! Хоч не живи з ними!.. Взяла гроші, сама не йде та ще й каже, які гроші? Я до голови. Кажу: та що ж це таке, я ж заплатив гроші. А він: — свідки є? Та хто я, справді, крутій який чи безчесник! (до Вишневого) Розкажи йому, будь ласка, як вийшло це діло!..

Підступив Лавро, суворий і мовчазний. Придивився. Став. Не зворушиться й Вишневий. Один одного мовчки випитують, очима мацають, виміряють.

Лавро

(голосно):

— Здоров було, коли прийшло — колишнє!

Вишневий

(тихо)

— Здоров і ти — теперішнє!

Лавро

— Ще блудиш?

Вишневий

— Шкандибаєш?

Лавро

— Все шукаєш вчорашнього дня?

Вишневий

— Жду завтрашнього. Небагато ж зосталося, як по-твоему?

Лавро

— До третіх півнів.

Вишневий

— А тоді ви нарешті щезнете?

Лавро.

— Щезне той, хто вночі приходить.

Вишневий

(іншим щирим голосом)

— Скажи, Лавре, невже ти й досі віриш у комуни?

Лавро

— А ти й тепер не віриш?

Вишневий

(роздумливо)

— Вже п'ятий рік божий, як я в обході — всі наші степи обійшов, усю Україну. Біля кожної комуни ставав — придивлявся. І що дужче придивляюсь, то дужче вагаюсь, питаюсь. Куди ж схилитися і хто з нас правий? Оце прийшов і до твоеї. Тікають. Яка земля! Краси якої місце! Млин! Хати! Повне господарство, повні права було дано — тільки жити комуною. І от вернувсь через три роки — тікають. Казарма, табір — не комуна, тринадцята рота, а не життя! І млин стоїть. І все посохло. І сохне, бачу що найголовніше — в'яне, сохне людський дух. Тікають!.. А я? Вигнанець, безправний, вічний мандрівник, я тисячу верстов іду, щоб тільки побачити землю і цей ось бур'янець. Знаю ж, що не вернуть її мені, не повернеться і мрія голубом назад, не принесе й гілочки з надії, а бач — прийшов і тягне впасти на коліна, щоб струсити порох в оці ось билянки, щоб зазеленіла й буяла вона. Яка ж це

сила, що гонить вас, а мене кличе? І як розсудить вона нас й на кому кінчить?

Лавро

— Я двадцять літ ходив обходом, теж Україну виходив і біля кожного хуторця кулацького спинявся, придивлявся. І що дужче придивлявся, то дужче упевнявся, хто з нас правий. Прийшов і до твого. Дивлюсь, — а вже втекти не можуть, бо пашпорти в хазяїна, пам'ятаєш? Яка земля, який великий світ, здається, а втекти не можна. Ой каторга, а не життя. І сохне, бачу, не дух якийсь, а сохне, в'яне людське тіло, бо навіть квітнички свої хазяїн людським потом поливає. Проїшов і я не менш верстов, куди там — більше, проїшов охлялий, ось-ось упаду. А не тягло на хутір твій. Тікав. А тепер? Нехай іще один піде, чи двох нестійких, нехай підкупиш третього, хай і дощів не буде рік, другий і третій, нехай ще раз, тікаючи, зруйнуєш ти машину у млині — кому ми збудуємо! Час і життя та діло наше (піддивився на годинника) ще тільки починаються. А тобі пора ховатися, бо вже світає.

Вишневий

— Ще подивимось, кому розсвіне.

Лавро

— Блуди!

Вишневий

— Шкандибай!

Лавро

— Перебив об капіталізму ногу — не жаль було, а цю на тобі до цурочки поб'ю (підняв костура). Тікай! Пішов Вишневий. Одійшовши оглянувся на цигана.

Циган
(на відповідь)

— Добре йому тікати, а як мені, без грошей! Та тут вбий мене, а не втечу! Не втечу, аж поки баба не поверне моїх грошей!..

III]

1

Ще до схід сонця Хима з бабою Лукією заходились домазувати млина. Тут же сидів дід Касян — куняв старий. Баба зразу сказала:

— А вже й не люблю ото робити мовчки!

І по тому співала щось трошки задиркувате й сумне. Хима непомітно (в засуканий рукав) витирала сльози. Нарешті баба заявила:

— Снівся мені сю ніч такий сон, що мабуть щось буде. Чуєш, Химо? Химо-о! Та що з тобою сьогодні дівко?

Хима
(очулася)

— А що?

Баба

— Глина он падає з рук, третій кавалок! Плюнь! Другі поприходять — хіба мало наймитів та найминок! Та я сама як піду ось у неділю в Кураївку або в Пантелики, то наведу на три комуні!..

Хима

— Та це я так... Мать не виспалась... А скажіть, бабо, ви багато по світах служили, — далеко од нас шахти?

Баба

(взялась пригадувати)

— Може Шматі? Дак це туди за Голопузівку, де хутір Дурнохатка, по дорозі, як на Каргу повертати — Сокиркі, Вервихвостого хутір, Чухалі, Шапличкі, Ступин, а тоді й Шматі. Служила й там колісь, ще того року, як ото кузьки-жука налетіло.

Хима

— Та ні! Це, де вугілля копають — шахти... Знаю, що на Донбасі, а де він, в яку сторону од нас?

Баба

— То це ти плачеш в неполітграмоти? А я думаю, чого вона, за ким? *(зідхнула)* Отак і я — як подумаю, яка я ще неполітграмотна, то так же досадно стане, так досадно... А диві! Здається Яків? Їйбогу Яків іде!

Хима

— Де? *(обернулась — справді Яків. Аж кинулась назустріч. Раптом стрималась і щоб замаскувати свій рух, забрала глини)*. Ви ж, бабуню, не допитуйтеся, де був! Не треба й натякати навіть!..

Баба

(образилась)

— А то я така дурна! Знаю ж! Навпаки — спитаюся про таке, немов би я ні сном, ні духом не знаю, що він тікав.

2

Тільки но підійшов Яків, баба й одвела мову.

— От вже хто нам, Химо, скаже, чи далеко до шахт! Ти певно, знаєш, Якове?

Подивився Яків на Химу

— Ще гірш, як оседлая.

У Хими аж сльози проступили

— Яшо!

Яків

— Не Яша я тобі більш, а Яків! А то й товариш Мовчан. І годі про шахти, бо вже он яривчани збираються на нас. Я на вивідки ходив, а не в шахти. Сьогодні мають межувати землю й одбиратимуть млина...

3

Ще баба Лукія не набралась як слід повітря, як за греблі з'явився Микитко. Тоді вже Хима кинулась назустріч:

— Я так і знала, Микитеньку, що ти не підеш, що ти вернешся. Ой любий мій, дорогий, золотий!

Микитко

(удав сердитого)

— Якраз через вас підеш! Яривчани з лопатами йдуть землю межувати, млина одбирати, а ви тут що? Хоч і на однім місці, хоч і млина мажете, а проте спите? Так?... Та за таке діло в городі ви знаєте що? Зразу б із комсомолу, а тут що?..

Дід Касян

(у стукачку вдарив)

— Ідуть!

Баба Лукія

(набралась повітря)

— З лопатами!

Хима

(трохи розгубилась)

— Що ж тепер робитимем?

Микитко

— Ото ж бо й є!

Яків

— Не знімайте паніки! Організованість і дисципліна! Химо! Ти зараз бігом у комуноу до Лавра...

Хима

— Я не добіжу скоро. Я ногу наколола!.. Ось біжіть ви, бабо!

Баба

— Стара я, щоб бігати...

Яків

(підніс голос)

— Дисципліна! Скажіть, що яривчани прийшли землю і млин одбирати... (баба Лукія, полаявшись пошепки з Химою, побігла. Яків до всіх) З яривчанами — стули зуби й мовчи!..

4

З лопатами, дерев'яним сажнем, шнуром наміряння вийшли на греблю яривчани: Ахтительний (з пляном), знайомий чоловік, Максим — чоловіка з десять всіх. Між ними тулились Макар, Супруни, Костя.

Ахтительний

(звернувся до Макара:)

— Товаришу, голово колективу імени товариша Посунька! Щоб не вийшло мітингу, дозвольте мені маленьке попереднє слово (вийшов наперед, до комунарів): Бонжур і слухайте! Соціалізм не сіно, але й вам не можна далі бути тим домашнім животним,

котре, як то кажуть, лежить, саме не їсть і другим не дає...

Микитко
(не витримав)

— Та ви його давно б з'їли, якби не ми.

Ахтительний
— Оце і все, що я хотів сказати.

Микитко
— Та й я все сказав.

Ахтительний
— А тепер до діла. Як казав товариш Ленін: поменше балачок та більше діла. І сам було ніколи зайвого слова не бовкне, а вже як скаже, то зразу ж оберне на діло. Будем же і ми наслідувати його. Так от: сьогодні склався остаточно наш імени товариша Посунька колектив. Голова: Макар Байбуза, заступник Супрун, за секретаря Ахтительний, себто моа. Слухали про опір комуни Комінтерну директивам партії й радянської влади щодо виділу нам сорока десятин землі і млина в оренду. Ухвалили: спираючись на ці директиви, землю сорок десятин одмежувати і млина одібрати в присутності понятих—вийдіть наперед (*Поняті вийшли*) і представника ярівчанської сільради (*вийшов знайомий чоловік*), копії протокола: першу надіслати товаришу Посунькові, другу — окрзу, третю — райзу, четверту — Комуни Комінтерну. Точка. Вручаю (*подав Якову копію. Підійшов до Макара*) Все! Тепер ваше слово — коритесь вищезгаданим директивам, чи ні?

Яків

— Наша комуна...

Ахтительний

— Коротко: коритесь чи ні?

Яків

— Наша комуна ухвалила виконати ці директиви як тільки повернеться наш делегат з города і ствердить, що цю справу там справді розв'язано, а не зав'язано. Сьогодні ми ждем на його. Подождіть і ви!

Ахтительний

(до Макара)

— Не тільки Державі не дають, ще й в ЕРСІ хліб почали одбивати. Пермете нам починати, товаришу голова колективу імени товариша Посунька. *Зворухнулись лопати в руках. Збіглися всіх очі на Макарові — ждуть. Тільки Макар за слово, як раптом Хима таким незвичайним голосом, що всі обернулись до неї:*

— Пов'язку скиньте! У пов'язці ж стоїте!.. Це сон, товариші, чи мені так взілося, що в пов'язці він? Га? На очі набігло: був собі комунар один у комуні, раптом отак — та заманули його вороги, зав'язали очі, дали йому ніж, набігло на очі — ніж у руки, привели до комуні та й кажуть: бий!.. Невже ж ви ударите, дядю Макаре?

Аж по очах провів рукою Макар. Став.

Ахтительний

— Ну, коли вже на казки пішло, то й я розкажу. Був собі чоловік один на світі. Ну може був би і далі, та заманули його юн-оми, як кажуть французи,

по - нашому — одні люди. Заманули, очі зав'язали, вуха агітклейтухом забили та й кажуть — роби! Роби, а тоді як ми розв'яжемо, ти побачиш соціалізм засвітиться. От той чоловік робить і робить. Та вже другі розв'язали, кажуть — подивись! Подивився — світиться, думав соціалізм, аж то грішне тіло. Ну, земля гуляє, у млині мишва живе й етсетера, як кажуть французи. А партія б'ється бідна, а влада турбується, щоб в державі хліб був. Та де ж йому взятися, коли циган вже в комуні взявсь хазяйнувати: *(удав голос циганів)* Або ти, Макаре, хліб роби, а я буду їсти, або я буду їсти, а ти, Макаре, роби..

Макаре

— Межуйте!

Ахтительний

— Товариш голова сказав межувати. Поняті за очі, решта за лопати — копай!

Крикнули яривчани:

— Копай!

5

Аж тут Лука з чобітьми за плечима

— Постій трошки, не копай!

Ахтительний

— Пардон! Та хто ж таки з'являється під такий момент! Це тільки в театрах, я бачив, так робиться, а це ж мляні!

Лука

— А забаривсь би на день, то що з того? Однаково — з одною результатом прийшов би.

Ахтительний

— Ану з яким?

Лука

— На, Химо, мій партафель, бо й він упрів з до-
роги. Ну, тепер і поздоровкатись можна *(до всіх)*.
Здорові були, герої й героїхи! *(повернувся до Ма-
кара з Супруном)*. Здрастуйте й ви, мнимі герої!
Був в окрузі, був. По всіх установах виходив, як
бачите *(показав на побиті чоботи)*. А найважче по
секціях та по комісіях — як по драбині лазиш. З од-
ним трохи не побився — я до його з словом, а він
круть — і нема, прибігає: — я вас слухаю. Дивлюсь —
круть і нема, та отак годині зо дві, віриш. Кру-
титься та курить, крутиться та курить — чи не ваш
(до Ахтительного) знайомий часом? Ну, як не хо-
дилося, а прийшов з результатом. Ось вона... *(роз-
стібнув гаман — коробка з зубним порошком попа-
лась)*. Зубного порошку привіз в комуну, між іншим.
А ось результата *(вийняв, прочитав)*. Виділ землі
із комуні Комінтерну колективу імени товариша По-
сунька припинити, і млина не оддавати до приїзду
спеціальної комісії. Голова окрвику — догадайтесь
хто? Наш брат сидить... Побачив, віриш, що в мене
зуби болять і зразу записку до лікарні. От де рвуть,
віриш! Уколе голочкою, віриш, а тоді обценьками
клац — і нема, клац — і нема *(показав на зуби)*.
Бачили таку роботу? Отак і в комуні треба —
щоб не було гнилих.

IV]

1

*Осіннього вечора зібралась комунa пускати млин.
Хима оздоблювала червоний куточок. Лука розкла-
дав літературу. Циган світив йому лямпочкою.*

2

Прибіг з машиною Микитко

Микитко

— За п'ять хвилин тридцять секунд точно, каже Лавро, машина буде готова. Пускаємо! Перед цим гудок, почуете? Гу-у-у. Га? Гудок у степах! Оце діло сурйозне. А Яків так просто цілує машину. Каже й спати буде там, чуєш, Химо?

3

Хима

(захвилювалась)

— За п'ять хвилин, а червоний куток ще не готовий. Де вожді? Подайте сюди вождів революції!

Лука

(до цигана)

— От, віриш! За п'ять хвилин пускаємо млина А підожди ще й радіо спорудимо. Знаєш, що таке радіо?

Циган

— Та вже мабуть якась радісна штука.

Лука

— Угадав, віриш. Дуже радісна штука. Приміром ти ось циган і живеш у нас у комуні. І приміром захочеться тобі поговорити з циганами, що приміром живуть десь у Басарабії, а то й у Америці.

Циган

— Е, голубе, де та Басарабія!

Лука

— Так от радіо така штука, що гукнеш ти звідци в ню, а тобі всі цигани з Америки озовуться.

Циган

— Озовуться?

Лука

— Озовуться, віриш.

Циган

— І про коні можна буде спитатися?

Лука

— І про коні. Про все.

Циган

— А жаль же який!

Лука

— Чого жаль?

Циган

— Та казав жінці: не вмирай! Не вмирай, бо може до чогось таки доживем, дак ні... Взяла дітей і подалася на той світ...

4

Увійшов дід Касян

Хима

(до його)

— Ну, як на дворі? Теж свято?

Дід

— Темно на дворі, ще й вітер. Темно ще кругом в степах. Вишневого бачили. Десь по той бік хуторів. Без шапки, кажуть. Соломки назбирав, бриля плете, а сам таке верзе, що й купи не держиться, кажуть. Якогось серця шука, кажуть...

Лука

— Чув і я, що збожеволів. Дощ іде — він ходить. Вітер, віриш — ходить. Без шапки.

5

Яків

(спітнілий, зворушений)

— Машина готова. Як з кутком?

Хима

— Ой, лишечко. Ще три хвилини — можна?

Яків

— Машина така категорія, що не жде.

Хима

— Три хвилинки! Забари на три хвилинки, Яшо!
Невже не можеш?

Яків

(з докором і піднесено)

— У мене в самого таке тиснення, Химо, а в тебе
куточок не готовий!.. Три хвилини — довш не жду!

(Побіг).

6

Хима

— Подивіться, товариші, чи рівно я почепила па-
трет товариша Леніна?

Лука

— З уклоном, здається, в праву руч...

Хима

— Ой, лишечко!.. А тепер?

Лука

— Ану, Муно, посвіти, віриш!.. *(зайшов з одного
боку подивився, з другого подивився)*. Тепер немов
рівно.

Хима

— А подивіться, як у листях вийде? *(уквітчала
портрет листям)*. Ну, як?

Циган

— Як живий. А бачив я районного Леніна, дак той не такий. Воно й Ленінові, бачу, як у кого. У добрій комуні, тс й добре виглядається, а в поганій, то вже так кривиться, так морщиться бідний.

Лука

— Хворий наш вождь.

Хима

— Снівся мені в сю ніч.

Циган

— А розкажи, Химо, як?

Хима

— Немов вийшла я на степ. Зима хуга б'є І немов дивилась я на дорогу. Коли дивлюсь, аж дорогою сани — не сани, немов човен пливе, засипаний снігом. Щось везуть хороше. А за човном товариш Ленін без шапки і руки в кишеньках. А сніг метеликами його вкрив і немов тоне на лобі. Я й думаю: холодно ж, а він усміхається та до нас в комуну... Я й прокинулася.

Циган

(з досадою)

— Шкода, що не мені приснівсь, я б дідька лилого прокинувся. Розпитав би Леніна за все чисто і чи можна буде за соціалізму мінятися кіньми.

Лука

(теж з досадою)

— Такий вождь і кому приснівся, віриш.

Хима

— А хто любить, тому він і сниться. Ой, якби я йому написала листа.

Лука

— Кому?

Хима

— Ленінові.

Лука

— Ну й баба, віриш. Та він тобі хто? Може Яків скажеш, що ти до його з листом! Та й що б ти написала, малограмотная?

Хима

— Що? Написала б отак: товаришу Ленін, Ільїч дорогий. Ми живем комуною і циган у нас. Наша комуна в степах...

З вікна гримнув постріл. Захиталась Хима й упала.

7

Знялася тривога. Убіл Яків, Микитко, Лавро

— Хто?

Лука

— У вікно хтось.

Кинулись на двір. Циган перший. Яків зостався. Підійшов до Хими. Спідничка закотилась за коліно.

Нагнувся, обережно прикрив і тихо вийшов у машинову.

8

Зарипіли двері. Почали вертатись комунари. Циган і Лука увели Вишневого. Сміється.

Потирає руки.

— Ще й не встигла впасти, як уже минуле вертається, вертається. Слуги уводять за руки у рідну

господу. Покличте хазяйку, Маланію Митровну! Що? Слава богу! А де ж ікони? І вікна не ті! Повставляйте зараз!.. І принесіть мені назад спаса, поїду яблука до церкви святити. Та запрягайте коні, на степ пора, вже ж скоро Покрова. Харчів поменше кладіть, тепер день малий. А хто посох мені квітника, га?

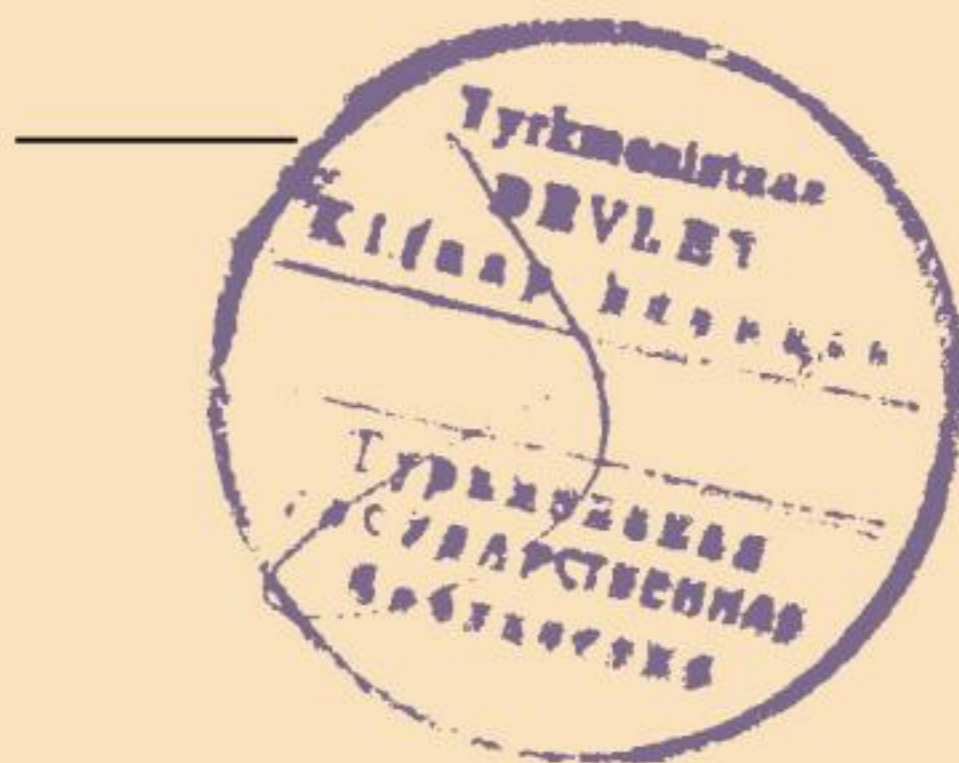
Лавро

(пильно вдивившись в очі Вишневому)

— Обдуриш, може, лікарів, обдуриш всіх спеців, та не обдуриш ти мене *(до всіх)*. Прикидається! Зв'яжіть і одвезіть в район *(пройшов повз Химу, подивився на годинника)*. Сімнадцять хвилин затримка *(крикнув)*. Пускайте млина!

Залунав гудок. Здвигнувся, побіг пас. І тільки тоді підійшов Лавро удруге до Хими. Сів біля неї

— Провина наша — не доби́ли ворога, Химусю!

A531008

